

Εργασία στο μάθημα των Εφαρμογών Δημοσίου Δικαίου

Το δημοψήφισμα

Υπεύθυνος καθηγητής: κ. Ανδρέας Δημητρόπουλος



**Χαντζάρα Κυριακή
Α.Μ.: 1340200400498**

**Αθήνα 2009
ΕΚΠΑ**

ΝΟΤΕ
Τμήμα Νομικής

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πίνακας περιεχομένων	σελ.2
Εισαγωγή	σελ. 3
Διάγραμμα	σελ. 4
Η έννοια του δημοψηφίσματος	σελ. 5
Χαρακτηριστικά του δημοψηφίσματος	σελ. 6
Κλασσικό ή γνήσιο και προσωπικό δημοψήφισμα	σελ. 6
Είδη του δημοψηφίσματος	σελ. 7
διακρίσεις με κριτήριο τη δημοψηφισματική πρωτοβουλία	σελ. 8
διακρίσεις βάσει ουσιαστικού περιεχομένου	σελ. 10
διακρίσεις ως προς το νομικό χαρακτήρα	σελ. 11
διακρίσεις ως προς την έκταση	σελ. 14
Ο θεσμός του δημοψηφίσματος στην αλλοδαπή	σελ. 15
Το δημοψήφισμα στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία	σελ. 16
Αρχαία Αθήνα και Σπάρτη	σελ. 16
Νεώτερη Ελλάδα	σελ. 17
1. Το δημοψήφισμα του 1862	σελ. 17
2. Η πρόταση του Αλ. Παπαναστασίου	σελ. 18
3. Το δημοψήφισμα του 1920	σελ. 18
4. Η πρόταση του Δ. Γούναρη (1921)	σελ. 19
5. Το δημοψήφισμα του 1924	σελ. 19
6. Οι προτάσεις στην Δ' Συντακτική Συνέλευση (1925)	σελ. 20
7. Ο Θ. Πάγκαλος Πρόεδρος της Δημοκρατίας(1926)	σελ. 21
8. Το δημοψήφισμα στο Σύνταγμα του 1927	σελ. 21
9. Το δημοψήφισμα του 1935	σελ. 22
10. Το δημοψήφισμα του 1946	σελ.22
11. Το δημοψήφισμα του 1968	σελ. 23
12. Το δημοψήφισμα του 1973	σελ. 23
13. Το δημοψήφισμα του 1974	σελ. 24
Άρθρο 44 § 2 Συντάγματος 1975/1986/2001	σελ. 25
Συμπεράσματα	σελ. 29
Βιβλιογραφία	σελ. 30

Εισαγωγή

Η αμερικανική, αλλά κυρίως η γαλλική επανάσταση είχε ως αποτέλεσμα την ολοένα μεγαλύτερη υποχώρηση του απολυταρχισμού. Έτσι, μέσα από διαμάχες και ζυμώσεις γεννήθηκε μια νέα μορφή δημοκρατίας, ορθότερα ένα νέο πολιτικό σύστημα, το αντιπροσωπευτικό σύστημα. Το αντιπροσωπευτικό σύστημα, με τη μορφή της λεγόμενης αντιπροσωπευτικής ή έμμεσης δημοκρατίας, εκφράζει την αντίθεση στην απολυταρχία και ταυτόχρονα είναι ένα βήμα πίσω από την πλήρη, άμεση δημοκρατία.

Διέπεται κυρίως από την αντιπροσωπευτική αρχή και χαρακτηρίζεται από μια περιορισμένης μορφής λαϊκή κυριαρχία. Ειδικότερα, ο λαός είναι η πηγή της εξουσίας αλλά όχι ο φορέας άσκησης της. Την εξουσία ασκούν οι αντιπρόσωποι *αντί του λαού*.

Η σύγχρονη Δημοκρατία είναι το αποτέλεσμα μιας συνεχούς δημοκρατικοποίησης του αντιπροσωπευτικού συστήματος, μέσω μιας βαθύτερης συμμετοχής του λαού στα πολιτικά πράγματα. Ειδικότερα, στη σύγχρονη Δημοκρατία, έχουμε όχι αντιπροσώπους αλλά εκπροσώπους του λαού, δηλαδή εκπροσώπους που μέσω του θεσμού των πολιτικών κομμάτων *μεταφέρουν την θέληση του λαού*. Ακόμα, ισχύει η αρχή της ταυτότητας, αφού πηγή κι άσκηση της εξουσίας συγκεντρώνονται στο πρόσωπο του λαού.

Τα βασικά σκέλη της σύγχρονης Δημοκρατίας είναι δύο, καθιερώνοντας την έτσι ως μεικτή Δημοκρατία. Από τη μια είναι τα πολιτικά κόμματα κι από την άλλη οι θεσμοί άμεσης δημοκρατίας. Οι θεσμοί άμεσης δημοκρατίας εκφράζουν την βαθύτερη ανάγκη του λαού για άμεση άσκηση και συμμετοχή στην εξουσία καθώς και για άμεση λήψη αποφάσεων. Όσο περισσότερους θεσμούς άμεσης δημοκρατίας καθιερώνει ένα πολιτικό σύστημα τόσο πιο κοντά είναι στην άμεση Δημοκρατία. Αντίθετα, όταν δεν προβλέπονται θεσμοί άμεσης συμμετοχής του λαού στην εξουσία τότε το πολιτικό σύστημα βρίσκεται πιο κοντά στο αντιπροσωπευτικό σύστημα. Θεσμοί άμεσης δημοκρατίας είναι η νομοθετική πρωτοβουλία πολιτών, το δημοψήφισμα και η ανάκληση. Στην παρούσα εργασία το θέμα που αναλύεται είναι ο θεσμός του δημοψηφίσματος.

Διάγραμμα

Αρχικά, αναλύεται η έννοια και τα χαρακτηριστικά του δημοψηφίσματος, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στη διάκριση γνήσιου και προσωπικού δημοψηφίσματος με σκοπό να διαχωριστούν οι περιπτώσεις πραγματικών δημοψηφισμάτων από τις δημοψηφισματικές διαδικασίες που στην ουσία δεν αποτελούν δημοψηφίσματα.

Στη συνέχεια αναφέρονται και αναλύονται, με παραδείγματα, τα είδη καθώς και οι υποκατηγορίες του δημοψηφίσματος βάσει τριών σημαντικών κριτηρίων: δημοψηφισματική πρωτοβουλία, ουσιαστικό περιεχόμενο και νομικός χαρακτήρας της απόφασης. Περαιτέρω, γίνεται μια σύντομη αναφορά στο Θεσμό του δημοψηφίσματος όπως ισχύει και λειτουργεί σε ξένες έννομες τάξεις, κυρίως του ευρωπαϊκού χώρου.

Ακόμα, πραγματοποιείται ιστορική αναδρομή σε ό, τι αφορά τον Θεσμό του δημοψηφίσματος. Ξεκινώντας από την Αρχαία Ελλάδα και κυρίως μελετώντας την ιστορική, συνταγματική πορεία της νεώτερης Ελλάδος, από το 1831 μέχρι σήμερα, παρακολουθούμε την εξέλιξη και την τελική καθιέρωση του Θεσμού ως έχει σήμερα.

Τέλος, εξετάζεται το ισχύον σύστημα λειτουργίας του Θεσμού στην ελληνική έννομη τάξη και καταλήγοντας παρατίθενται κάποια συμπεράσματα.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ

Κατά βάση η έννοια του δημοψηφίσματος δεν είναι μια έννοια δύσκολη και περίπλοκη. Ο ελληνικός όρος δημοψήφισμα είναι μια σύνθετη λέξη από τα συνθετικά δήμος και λαός.¹ Ο όρος «δήμος» πρωτοσυναντάται στην Αρχαία Αθήνα όπου σήμαινε λαός ενώ η λέξη «ψήφισμα» προέρχεται από το ρήμα «ψηφίζω» που σημαίνει «αποφασίζω». Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στην Αρχαία Δημοκρατική Αθήνα η Εκκλησία του Δήμου, το νομοθετικό όργανο της εποχής εξέδιδε αποφάσεις με γενική ισχύ, τα ψηφίσματα. Επομένως, ο όρος «δημοψήφισμα» δεν μπορεί παρά να παραπέμπει όχι απλά σε μια μορφή δημοκρατίας, αλλά ακόμη περισσότερο σε μια μορφή άμεσης δημοκρατίας. Θα μπορούσαμε σε πρώτη προσπάθεια να ορίσουμε το δημοψήφισμα ως απόφαση του λαού.

Όπως όμως ισχύει και σύμφωνα με την ορθή μονιστική θεωρία όλα τα πράγματα είναι δισυπόστατα, έχουν σώμα και ψυχή, corpus και animus ενωμένα σε μια αδιαίρετη ενότητα και τα οποία αναγκαία συνυπάρχουν.² Τα πράγματα, το Σύνταγμα και οι Θεσμοί που αυτό προβλέπει, διακρίνονται από δυο έννοιες, μια ουσιαστική και μια τυπική. Σε ό, τι αφορά στον θεσμό του δημοψηφίσματος, η ουσιαστική έννοια αντιστοιχεί στην ίδια την απόφαση του λαού με την ουσιαστική της έννοια, σε αυτό δηλαδή που αποφάσισε ο λαός. Αντίστοιχα, η τυπική έννοια ταυτίζεται με την νόμιμη διαδικασία διεξαγωγής του δημοψηφίσματος. Ουσιαστική και τυπική έννοια του δημοψηφίσματος αποτελούν μια αδιαίρετη οντότητα, ένα σύνολο ενιαίο.³

Επομένως, θα μπορούσαμε να ορίσουμε το δημοψήφισμα ως εξής: Δημοψήφισμα είναι η διατύπωση της βούλησης του εκλογικού σώματος για συγκεκριμένο ζήτημα κατά τρόπο άμεσο κι ευθύ και με τη μορφή της άμεσης, καθολικής και μυστικής ψηφοφορίας.⁴

¹ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 31

² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Γενική Συνταγματική Θεωρία Τόμος Α' Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή 2004, σελ. 8- 10.

³ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 32

⁴ Βενιζέλος Β Ευάγγελος., Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 264

Χαρακτηριστικά του Δημοψηφίσματος

Τα βασικά χαρακτηριστικά του δημοψηφίσματος είναι τρία:

A) Το υποκείμενο του δημοψηφίσματος. Υποκείμενο, είναι ο ίδιος ο λαός, το εκλογικό σώμα ως ανώτατο όργανο του κράτους, όπως ορίζει και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

B) Το περιεχόμενο της δημοψηφισματικής απόφασης, που αναφέρεται σε συγκεκριμένα βαρύνουσας σημασίας ζητήματα και δεν αφορούν την ανάδειξη προσώπων.

Γ) Ο τρόπος σχηματισμού απόφασης. Η διαδικασία λήψης απόφασης διέπεται από τους συνταγματικούς κανόνες που αναφέρονται στη γραπτή ψήφο και ψηφοφορία.

Τα γνωρίσματα αυτά διαμορφώνουν την έννοια του θεσμού και το διαφοροποιούν από άλλους συναφείς θεσμούς άμεσης δημοκρατίας⁵.

* Κλασσικό ή γνήσιο και προσωπικό δημοψήφισμα (referendum και plebiscitum)

Πριν προχωρήσουμε στην διάκριση του δημοψηφίσματος σε διάφορα είδη, πρέπει στο σημείο αυτό να κάνουμε σαφές τη διαφορά μεταξύ προσωπικού και κλασσικού δημοψηφίσματος.⁶

Στην έννοια του δημοψηφίσματος όπως αναλύθηκε, κυρίαρχη θέση κατέχει το στοιχείο της απόφασης του λαού. Το δημοψήφισμα συνιστά απόφαση του λαού που λαμβάνεται για θέματα εξέχουσας σημασίας και μπορεί να αφορά σε διάφορα θέματα. Αντίθετα, το κλασσικό δημοψήφισμα συνιστά αποκλειστικά την απόφαση του λαού που λαμβάνεται επί συγκεκριμένου νόμου ή νομοσχεδίου για το οποίο ζητείται η κρίση του. Το γνήσιο δημοψήφισμα σχετίζεται απαραίτητα με προηγούμενη δραστηριότητα και απόφαση του νομοθετικού σώματος και συνδέεται με συγκεκριμένη πρακτική που ακολουθήθηκε στην Ελβετία τον 17^ο αιώνα⁷.

Το προσωπικό δημοψήφισμα, από την άλλη πλευρά, δεν συνιστά ιδιαίτερο τύπο δημοψηφίσματος αλλά μια παρέκβαση του θεσμού η οποία συνέβαλλε στην δυσφήμισή του καθώς πρόκειται για περιπτώσεις κακής χρήσης της σχετικής διαδικασίας. Το προσωπικό δημοψήφισμα έχει ως αντικείμενο όχι θέματα αλλά πρόσωπα και ειδικότερα την εκλογή ή την παραμονή τους στην εξουσία. Συνδέεται κυρίως με

⁵ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 33

⁶ Μαυριάς Γ. Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 391

⁷ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 36-38, 41-45

ιστορικές περιόδους αμφισβήτησης δυναστειών ή της μορφής του πολιτεύματος και αφορά το αιρετό η όχι του αρχηγού του κράτους⁸.

Ως παράδειγμα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το δημοψήφισμα του 1862 – μετά την έκπτωση του Όθωνος και πριν την άφιξη του Γεωργίου του Α' – με το οποίο ο πρίγκιπας Αλφρέδος εξελέγη βασιλιάς των Ελλήνων⁹.

ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ

Γενικά, όπως προαναφέρθηκε, το δημοψήφισμα είναι η απόφαση του λαού σχετικά με σημαντικά θέματα. Αυτός όμως ο γενικόλογος ορισμός καλύπτει δημοψηφίσματα που παρουσιάζουν διαφορές σημαντικές ως προς επιμέρους χαρακτηριστικά τους ώστε να μπορούμε να μιλάμε για ξεχωριστά είδη δημοψηφίσματος.

Τρία είναι τα βασικά κριτήρια της διάκρισης: Η δημοψηφισματική πρωτοβουλία, το ουσιαστικό περιεχόμενο του δημοψηφίσματος και ο νομικός χαρακτήρας της απόφασης του λαού. Τα κριτήρια αυτά οδηγούν σε μια ευρύτατη ομάδα ειδών δημοψηφίσματος που θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Αρχικά όμως επιβάλλεται η αναφορά της βασικής διάκρισης των δημοψηφισμάτων σε τέλεια ή πλήρη και ατελή. Η διάκριση αυτή γίνεται σε σχέση και με τα τρία προαναφερθέντα κριτήρια. Ειδικότερα, τέλειο αποκαλείται το δημοψήφισμα που συγκεντρώνει και τα τρία κριτήρια στην δημοκρατικότερη κι ευνοϊκότερη για το λαό μορφή. Μπορούμε λοιπόν να ορίσουμε το τέλειο δημοψήφισμα ως το δημοψήφισμα που α) έχει δεσμευτικό νομικά και όχι απλά συμβουλευτικό χαρακτήρα, β) διενεργείται με την πρωτοβουλία των πολιτών και γ) έχει ως αντικείμενο όχι μόνο την κατάργηση αλλά και τη θέσπιση διατάξεων. Αν επιβάλλεται οποιοσδήποτε περιορισμός είτε ως προς τη δημοψηφισματική πρωτοβουλία και το θέμα είτε ως προς τη νομική φύση και τη δεσμευτικότητα ή μη της απόφασης των πολιτών πρόκειται για ατελές δημοψήφισμα. Συνοπτικά, ατελές είναι το δημοψήφισμα που παρουσιάζει απόκλιση από το τέλειο ως προς τα τρία αυτά χαρακτηριστικά¹⁰.

⁸. Τσάτσος Δ, Συνταγματικό Δίκαιο Τόμος Β', Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα 1993, σελ. 178

⁹. Βενιζέλος Β. Ευάγγελος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου I Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 264

¹⁰ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 75, 76

❖ *Διακρίσεις με κριτήριο τη δημοψηφισματική πρωτοβουλία¹¹*

Η δημοψηφισματική πρωτοβουλία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του δημοψηφίσματος και κατά μια έννοια συνδέεται με τον πυρήνα του θεσμού ως θεσμού άμεσης δημοκρατίας. Όταν η πρωτοβουλία υποβολής πρότασης και κίνησης της δημοψηφισματικής πρωτοβουλίας ανήκει στο λαό τόσο η συμμετοχή στα πράγματα και η έκφραση της λαϊκής βούλησης είναι εντονότερη, άρα και η δημοκρατία πιο άμεση.

1. Λαϊκό ή δημοψήφισμα με πρωτοβουλία πολιτών.

Γενικά, κάθε δημοψήφισμα σε τελικό στάδιο, στο στάδιο της απόφασης ενέχει το λαϊκό στοιχείο. Η σημασία όμως του χαρακτηρισμού φαίνεται σε αντιπαράβολή με το κυβερνητικό δημοψήφισμα. Λαϊκό είναι το δημοψήφισμα με αμιγή άμεσο χαρακτήρα, κάτι που το καθιστά τέλειο θεσμό. Το λαϊκό στοιχείο υπάρχει όχι μόνο στο τελικό στάδιο αλλά από την αρχή της διαδικασίας, ο λαός δηλαδή έχει τη δυνατότητα ενεργοποίησης της όλης διαδικασίας (τυπική δημοψηφισματική πρωτοβουλία) αλλά και επιλογής του θέματος επί του οποίου θα ληφθεί η απόφαση (ουσιαστική δημοψηφισματική πρωτοβουλία).

Η διαδικασία συνήθως ξεκινά με την πρωτοβουλία ενός συγκεκριμένου αριθμού πολιτών και διεξάγεται αν συγκεντρωθεί συγκεκριμένος αριθμός υπογραφών. Στην κρίση του λαού μπορεί να υπαχθεί νόμος ή νομοσχέδιο αλλά και οποιαδήποτε πρόταση, ενώ ως προς το περιεχόμενο της η πρωτοβουλία μπορεί αν είναι καταργητική ή δημοψηφισματική.

Το λαϊκό δημοψήφισμα ανάγεται στη γαλλική επανάσταση κι καθιερώνεται στο Σύνταγμα της Βαϊμάρης. Σήμερα απαντάται, στην Ιταλία, στην Ελβετία καθώς και στις Η.Π.Α..

2. Κρατικό ή δημοψήφισμα με πρωτοβουλία κρατικών οργάνων

Το κρατικό δημοψήφισμα, ένας θεσμός άμεσης δημοκρατίας, ενέχει και στοιχεία έμμεσης δημοκρατίας. Η πρωτοβουλία εδώ, ανήκει στα κρατικά όργανα. Τα κρατικά όργανα θα αποφασίσουν αν και πότε ο λαός θα κληθεί να αποφασίσει για θέματα σημαντικά τα οποία πάλι επιλέγουν τα κρατικά όργανα.

Αναλόγως του ποιου οργάνου αναλαμβάνει κάθε φορά τη δημοψηφισματική πρωτοβουλία υποδιακρίνεται το κρατικό δημοψήφισμα σε:

¹¹ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 77-88

Α) Προεδρικό

Η δημοψηφισματική πρωτοβουλία ανήκει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αποκλειστικά (κρατικό, προεδρικό, αποκλειστικό δημοψήφισμα) ή συγχρόνως και με άλλα κρατικά όργανα (κρατικό, προεδρικό συντρέχον δημοψήφισμα).

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θέτει στην κρίση του λαού πράξεις ή παραλείψεις της κυβέρνησης ή του αρχηγού του κράτους, νόμους αλλά και οποιοδήποτε θέμα. Άλλοτε, η μορφή αυτή δημοψηφίσματος μπορεί να λάβει την μορφή διαιτησίας, με διαιτητή το λαό, με αντικείμενο την διαφωνία μεταξύ κυβέρνησης και ανώτατου άρχοντα, κυρίως όταν ο τελευταίος προέρχεται από άλλον πολιτικό χώρο. Συνήθως όμως, λειτουργεί ως φραγμός της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Το Σύνταγμα του 1975 προέβλεπε προεδρικό δημοψήφισμα, ενώ το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1986 καθιερώνει το κυβερνητικό.

Β) Κυβερνητικό

Η δημοψηφισματική πρωτοβουλία ανήκει στην κυβέρνηση ή και τη συμπολίτευση αν το Σύνταγμα προβλέπει πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Ποια όμως η σημασία αυτού του μηχανισμού αφού η κυβέρνηση έχει ήδη αποφασιστική εξουσία;

Ένας σημαντικός παράγοντας για την προσφυγή στο κυβερνητικό δημοψήφισμα είναι το πολιτικό κόστος που μπορεί να έπεται μιας απόφασης. Θέτοντας λοιπόν το θέμα στην κρίση του λαού τα πολιτικό κόστος μειώνεται ενώ οι ευθύνες επιμερίζονται ή και μετατίθενται ακόμα στο εκλογικό σώμα. Άλλοτε, η σοβαρότητα ενός θέματος επιβάλλει τη στροφή προς τη δημοψηφισματική οδό ώστε η απόφαση να περιβληθεί με κύρος ή σε άλλες περιπτώσεις και όταν κρίνεται σκόπιμο, συνιστά ένα σημαντικό μέσο διαμόρφωσης της κυβερνητικής πολιτικής.

Και το κυβερνητικό δημοψήφισμα διακρίνεται σε αποκλειστικό και συντρέχον, υπό την έννοια που αναφέρθηκε ανωτέρω. Κυβερνητικό δημοψήφισμα καθιερώνεται στην Αυστρία και στην Ελβετία. Από την αναθεώρηση του 1986 και το ελληνικό Σύνταγμα καθιερώνει ως κυβερνητικό το εθνικό δημοψήφισμα του άρθρου 44 § 2 εδ. α. και το κοινωνικό δημοψήφισμα του εδ. β.

Γ) Αντιπολιτευτικό

Εδώ η δημοψηφισματική πρωτοβουλία ανήκει στην αντιπολίτευση. Δεν απαιτείται δηλαδή απόφαση ολόκληρης της Βουλής για τη διενέργειά του δημοψηφίσματος, απλά αίτηση ενός αριθμού βουλευτών.

Ο σκοπός που υπηρετεί αυτή η μορφή δημοψηφίσματος, είναι διπλός. Από τη μία, βάζει φραγμούς στην παντοδυναμία της πλειοψηφίας κι υποχρεώνει κατά κάποιο τρόπο τη κυβέρνηση να είναι προσεχτική. Συνιστά με αυτό τον τρόπο έναν αποτελεσματικό και πολύ σημαντικό μέσο εξωκοινοβουλευτικού ελέγχου. Μπορεί συχνά να τίθεται ακόμα και θέμα παραμονής της κυβέρνησης στην εξουσία. Από την άλλη, ενισχύει το ρόλο της μειοψηφίας, κάτι που είναι απαραίτητο στη σύγχρονη

μορφή δημοκρατίας και προσδίδει στο εκλογικό σώμα ένα ρόλο διαιτητή στη σύγκρουση κυβέρνησης-αντιπολίτευσης. Στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα δεν προβλέπεται αυτή η μορφή δημοψηφίσματος.

Δ) Δημοψήφισμα ομόσπονδων κρατών

Άλλης μορφής κρατικό δημοψήφισμα είναι αυτό που αναγνωρίζουν κάποια Συντάγματα σε ομάδα ομόσπονδων κρατιδίων ή περιοχών. Το δημοψήφισμα αυτό προβλέπεται στο ομοσπονδιακό ελβετικό Σύνταγμα καθώς και στο ιταλικό.

❖ **Διακρίσεις βάσει ουσιαστικού περιεχομένου¹²**

Α) Δημιουργικό και καταργητικό

Όπως κι η νομοθετική πρωτοβουλία, έτσι και το δημοψήφισμα διακρίνεται σε δημιουργικό από τη μια πλευρά, όταν αντικείμενο είναι η θέσπιση ή η τροποποίηση κανόνα δικαίου και σε καταργητικό από την άλλη, όταν αντικείμενο είναι η κατάργηση κανόνα δικαίου. Το ίδιο αντικείμενο έχει κατ' αρχάς η ίδια η νομοθετική εξουσία, μόνο που στη περίπτωση του δημοψηφίσματος την αρμοδιότητα αυτή ασκεί το εκλογικό σώμα. Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι στο καταργητικό δημοψήφισμα, το εκλογικό σώμα έχει περιορισμένη εξουσία σε σχέση με το κοινοβούλιο καθώς δύναται μιν να καταργήσει έναν κανόνα δικαίου δεν μπορεί όμως να θεσπίζει νέους άμεσους κανόνες δικαίου.

Το καταργητικό δημοψήφισμα συνιστά μια πολύ σημαντική ρύθμιση καθώς δίδεται στο λαό το δικαίωμα αρνησικυρίας. Όσον αφορά τη δημοψηφισματική πρωτοβουλία, μπορεί να είναι τόσο κρατική όσο και λαϊκή.

Β) Άλλες μορφές

Διεθνές ή εδαφικό

Στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου διεξάγονται δημοψηφίσματα που ως αντικείμενο έχουν θέματα Διεθνούς Δικαίου κι ιδίως θέματα προσδιορισμού συνόρων ή προσάρτησης εδαφών κ.λπ.. Τα δημοψηφίσματα αυτά που βασίζονται στην αρχή της αυτοδιάθεσης, μπορούν να γίνουν και στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης των κρατών. Πάντως, συνδέονται τις περισσότερες φορές με ιστορικές αναταραχές και ανακατατάξεις, όπως έγινε μετά τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ή αργότερα σε περιόδους ανεξαρτητοποίησης αποικιών.

¹². Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκουλα σελ. 88-98

Δημοψήφισμα διεθνούς συνθήκης

Πολλά από τα δημοψηφίσματα που διενεργούνται χωρίς να είναι διεθνή, έχουν ως αντικείμενο ζητήματα διεθνούς δικαίου, όπως θέματα εξωτερικής πολιτικής, επικύρωση διεθνών συνθηκών καθώς και θέματα προσχώρησης σε διεθνείς οργανισμούς. Για τα θέματα αυτά, των οποίων η σημασία είναι βαρύνουσα, κρίνεται αναγκαία η συναίνεση του εκλογικού σώματος. Αλλά και από τη πλευρά των διεθνών οργανισμών η πρακτική του δημοψηφίσματος είναι ευπρόσδεκτη και προωθείται για την περίπτωση της εισδοχής νέου μέλους. Ιδίως στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πολλά δημοψηφίσματα έχουν διεξαχθεί.

Σε πολλά Συντάγματα, όπως το ελβετικό ή το γαλλικό, το δημοψήφισμα διεθνούς συνθήκης ρυθμίζεται ιδιαίτερα. Το ελληνικό Σύνταγμα προβλέπει τη δυνατότητα διεξαγωγής δημοψηφίσματος για θέματα της νομοθετικής αρμοδιότητας. Στην αρμοδιότητα αυτή υπάγεται και η κύρωση των διεθνών συνθηκών με νόμο, οπότε μπορεί η νομοθετική αυτή διαδικασία να αποτελέσει αντικείμενο δημοψηφίσματος.

Δημοσιονομικό δημοψήφισμα

Ζήτημα δημιουργείται γύρω από το οικονομικό δημοψήφισμα, είδος του οποίου είναι το δημοσιονομικό.

Σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα, τα δημοσιονομικά νομοσχέδια δεν μπορούν αν αποτελέσουν αντικείμενο δημοψηφίσματος. Αποτελούν αποκλειστικό αντικείμενο της κοινοβουλευτικής νομοθετικής αρμοδιότητας. Εξάλλου η μορφή αυτή δημοψηφίσματος δεν έχει μεγάλη απήχηση στο λαό, οπότε είναι εύλογη η εξαίρεσή τους από το δημοψηφισματικό αντικείμενο.

❖ ***Διακρίσεις ως προς το νομικό χαρακτήρα¹³***

Η διάκριση αυτή αναφέρεται στα νομικά χαρακτηριστικά του δημοψηφίσματος. Στη διάκριση αυτή θα προβούμε χρησιμοποιώντας τρία νομικά κριτήρια.

A) Νομική δύναμη του αποτελέσματος της ψηφοφορίας.

Βάσει του κριτηρίου αυτού το δημοψήφισμα διακρίνεται σε συμβουλευτικό κι αποφασιστικό.

Το αποφασιστικό δημοψήφισμα παράγει αποτελέσματα που συνεπάγονται νομική δέσμευση κι εντάσσεται στον πυρήνα της άμεσης δημοκρατίας υπό την μορφή θεσμών, όπως επικρατεί στη σύγχρονη μορφή δημοκρατίας. Με το αποφασιστικό δημοψήφισμα ολοκληρώνεται η κατάρτιση νόμου ή ακόμα και του ίδιου του

¹³ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 98-110

Συντάγματος. Η μορφή αυτή δημοψήφισματος αποτελεί τη συνήθη μορφή όπου βεβαίως κατοχυρώνεται συνταγματικά. Αποφασιστικό δημοψήφισμα προβλέπουν τα Συντάγματα της Ελβετίας, της Ιταλίας, της Γαλλίας καθώς και κάποιων πολιτειών των Η.Π.Α..

Στο συμβουλευτικό δημοψήφισμα ο λαός εκφράζει γνώμη που όμως δεν δεσμεύει τις αρχές. Επομένως, το συμβουλευτικό δημοψήφισμα αφού διακρίνεται από την έλλειψη της νομικής δεσμευτικότητας δεν μπορεί να οδηγήσει στην παραγωγή κανόνων δικαίου. Το αρμόδιο όργανο μπορεί να ακολουθήσει τη γνώμη του εκλογικού σώματος ή να μην τη λάβει υπόψη του ή ακόμα και να πράξει αντίθετα. Σε κάθε πάντως περίπτωση το αποτέλεσμα της διαδικασίας δεν χάνει τον επίσημο χαρακτήρα του, αφού δεν παύει να είναι η γνώμη του εκλογικού σώματος που σχηματίστηκε σύμφωνα με την προβλεπόμενη επίσημη διαδικασία. Το δημοψήφισμα αυτής της μορφής εντάσσεται σε ένα σύστημα έντονα αντιπροσωπευτικό που μόλις κάνει κάποια βήματα προς την άμεση δημοκρατία.

Δυσκολίες συναντώνται στον χαρακτηρισμό ενός δημοψήφισματος ως αποφασιστικού ή συμβουλευτικού. Ζήτημα φυσικά δεν τίθεται όταν ο χαρακτηρισμός αυτός κατοχυρώνεται ρητώς από το Σύνταγμα. Τι συμβαίνει όμως όταν ο συντακτικός νομοθέτης δεν τοποθετείται επί του θέματος; Η απάντηση εξαρτάται από το συνταγματικό πλαίσιο της κάθε περίπτωσης. Όπου ισχύει αμιγώς αντιπροσωπευτικό σύστημα ο κανόνας είναι το συμβουλευτικό δημοψήφισμα, ενώ το αποφασιστικό ισχύει όταν ρητά προβλέπεται. Αντίθετα, όπου ισχύει η δημοκρατική αρχή σύμφωνα με την οποία ο λαός δεν είναι μόνο η πηγή αλλά και ο φορέας της εξουσίας το δεσμευτικό δημοψήφισμα ισχύει κατά κανόνα, ενώ το συμβουλευτικό ισχύει όπου ρητώς προβλέπεται.

B) Τυπική ισχύς των κανόνων που παράγονται

Βάσει του κριτηρίου αυτού το δημοψήφισμα διακρίνεται σε **συνταγματικό** και **νομοθετικό**.¹⁴ Η διάκριση αυτή είναι ιδιαιτέρως σημαντική καθώς δηλώνει τη συμμετοχή του εκλογικού σώματος στη συντακτική και νομοθετική εξουσία

Συνταγματικό καλείται το δημοψήφισμα το οποίο παράγει ή συμβάλλει στην παραγωγή κανόνων δικαίου σε επίπεδο Συντάγματος, ενώ νομοθετικό όταν οι παραγόμενοι κανόνες βρίσκονται στο επίπεδο κοινής νομοθεσίας. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις το εκλογικό σώμα έχει την εξουσία να θέσει κανόνες δικαίου χωρίς τη σύμπραξη άλλου οργάνου.

Οι συνταγματικοί κανόνες που παράγονται με το συνταγματικό δημοψήφισμα είναι τυπικά ισοδύναμοι με τους συνταγματικούς κανόνες που θέτει το κοινοβούλιο και για το λόγο αυτό τυπικά ανώτεροι του κοινού δικαίου. Με το συνταγματικό δημοψήφισμα ασκείται συντακτική εξουσία είτε προς την κατεύθυνση της θέσπισης νέου Συντάγματος, είτε προς τη κατεύθυνση της αναθεώρησης του ήδη υπάρχοντος.

¹⁴ Μαυριάς Γ. Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ.392

Το δημοψήφισμα αυτό συναντάται πολύ σπάνια στην πράξη παρά τη μεγάλη του σπουδαιότητα.

Το νομοθετικό δημοψήφισμα από την άλλη, επιτρέπει στο λαό τη συχνότερη συμμετοχή του στην άσκηση της εξουσίας αφού αφορά σε θέματα του κοινού νομοθέτη. Οι παραγόμενοι κανόνες δικαίου είναι κατώτεροι των συνταγματικών όμως δεν βρίσκονται και στην ίδια κατηγορία με τους κοινούς νόμους αλλά είναι ανώτεροι τυπικά από αυτούς¹⁵.

Γ) Νομική δεσμευτικότητα της παρεμβολής

Υποχρεωτικό και προαιρετικό: Υποχρεωτικό καλείται το δημοψήφισμα που υποχρεωτικά διενεργείται εφόσον συντρέξουν οι προβλεπόμενες προϋποθέσεις. Υπάρχει δηλαδή δέσμια αρμοδιότητα του οργάνου να κηρύξει δημοψήφισμα και δεν τίθεται θέμα δημοψηφισματικής πρωτοβουλίας. Το υποχρεωτικό δημοψήφισμα μπορεί να είναι αποκλειστικό ή συντρέχον.

Προαιρετικό δημοψήφισμα καλείται το δημοψήφισμα του οποίου η κήρυξη εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του αρμόδιου οργάνου. Απαιτείται αίτηση για τη διεξαγωγή του που προέρχεται από τους ωφελούμενους της διαδικασίας κι είναι πάντα συντρέχον καθώς συντρέχει διαζευκτικά προς τη κοινοβουλευτική διαδικασία.

Αποκλειστικό και συντρέχον: Αποκλειστικό χαρακτηρίζεται το δημοψήφισμα που ρυθμίζει θέματα τα οποία δεν ρυθμίζονται με άλλη διαδικασία. Η εξουσία λοιπόν του εκλογικού σώματος είναι αποκλειστική και δεν μεσολαβεί άλλο όργανο. Συχνά ως αποκλειστικό χαρακτηρίζεται σε ορισμένες χώρες, όπως στην Ελβετία, το συνταγματικό δημοψήφισμα .

Συντρέχον και διαζευκτικό χαρακτηρίζεται το δημοψήφισμα όταν τα θέματα που αποτελούν το αντικείμενο του μπορούν να ρυθμιστούν είτε με τη δημοψηφισματική είτε με άλλη διαδικασία, την κοινοβουλευτική για παράδειγμα. Κυρίως στην ομάδα αυτή ανήκει το νομοθετικό δημοψήφισμα όπως ρυθμίζεται από πολλά Συντάγματα. Στις περιπτώσεις αυτές η αρμοδιότητα του εκλογικού σώματος συντρέχει διαζευκτικά με την αρμοδιότητα του νομοθετικού σώματος.

Συντρέχον κι εναλλακτικό ονομάζεται το δημοψήφισμα στο οποίο η δημοψηφισματική διαδικασία συντρέχει εναλλακτικά η διαδοχικά προς την κοινοβουλευτική διαδικασία. Οι διαδικασίες δεν είναι παράλληλες αλλά η δημοψηφισματική ακολουθεί εφόσον δε τελεσφορήσει η πρώτη.

Αυτοτελές και μη: Αυτοτελές καλείται το δημοψήφισμα του οποίου η διαδικασία δεν υπάγεται στο πλαίσιο άλλης γενικότερης διαδικασίας. Στην περίπτωση αυτή ο λαός δεν συμπράττει με άλλο όργανο αλλά αποφασίζει αυτοτελώς κι ανεξάρτητα.

Στο μη αυτοτελές δημοψήφισμα ο λαός συμπράττει με άλλο όργανο και στις περισσότερες περιπτώσεις με το νομοθετικό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της

¹⁵ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα, σελ.120-150

μορφής αυτή είναι η περίπτωση που τίθεται στην κρίση του λαού πράξη άλλου οργάνου.

❖ **Διακρίσεις ως προς την έκταση¹⁶**

Τρία είναι και στη περίπτωση αυτή τα κριτήρια της διάκρισης: το υποκείμενο, δηλαδή η σύνθεση του εκλογικού σώματος, το αντικείμενο, δηλαδή αν πρόκειται για θέμα γενικό ή τοπικό και η ρυθμιστική ισχύς. Η διάκριση αναφέρεται στο δημοψήφισμα που διεξάγεται στο πλαίσιο συγκεκριμένης χώρας.

1) **Γενικό δημοψήφισμα:** Εδώ, συμμετέχουν όλοι οι ψηφοφόροι κι αποφασίζουν για θέματα κρίσιμα σε εθνικό επίπεδο, καθώς και για θέματα που αφορούν το σύνολο του πληθυσμού. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος αφορά όλη την επικράτεια.

2) **Τοπικό δημοψήφισμα:** Το δημοψήφισμα αυτό έχει περιορισμένο χαρακτήρα τόσο από άποψη υποκειμένου όσο κι από άποψη αντικειμένου. Κατ'αρχάς, δεν μετέχουν όλοι οι πολίτες αλλά μέρος των πολιτών, ενώ αφορά κατά κανόνα τοπικά ζητήματα. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος έχει περιορισμένη ισχύ αφού περιορίζεται στα γεωγραφικά όρια του τόπου που αφορά. Οι περιορισμοί αυτοί πάντως δεν εμποδίζουν να τεθεί ως αντικείμενο τοπικού δημοψηφίσματος θέμα σημαντικό, γενικού χαρακτήρα η κρίση του οποίου όμως θα έχει αποκλειστικά συμβουλευτικό χαρακτήρα.

Ειδικές μορφές τοπικού δημοψηφίσματος αποτελούν το δημοψήφισμα ομόσπονδου κράτους και το δημοτικό δημοψήφισμα που διεξάγεται σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Στο ελληνικό Σύνταγμα δεν υπάρχει ρητή ρύθμιση για το τοπικό δημοψήφισμα χωρίς όμως να αποκλείεται η νομοθετική του διάπλαση. Εξάλλου ο Δημοτικός και Κοινοτικός Κώδικας στο άρθρο 4 § 1 προβλέπει άμεση λαϊκή συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο σε περίπτωση συνενώσεως δήμων ή κοινοτήτων.

3) **Επαγγελματικό δημοψήφισμα:** Εφαρμόζεται σε μικρότερες επαγγελματικές ομάδες του πληθυσμού και διεξάγεται με πρωτοβουλία του εκάστοτε συλλόγου. Κλασσικό παράδειγμα ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών αλλά και Θεσσαλονίκης για τους οποίους προβλέπεται επαγγελματικό δημοψήφισμα ως προαιρετικό, αντί της γενικής συνέλευσης¹⁷.

¹⁶ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα, σελ.110-120

¹⁷ Άρθρο 215 § 3 του Κώδικα περί Δικηγόρων.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΛΛΟΔΑΠΗ

Αν και ο θεσμός του δημοψηφίσματος, ως ο κατ' εξοχήν θεσμός άμεσης δημοκρατίας, έχει γεννηθεί στην Ελλάδα, την γενέτειρα της δημοκρατίας, στο εξωτερικό γίνεται πολύ περισσότερο ευρεία χρήση σε σχέση με τη χώρα μας. Οι αποφάσεις που θεωρούνται θεμελιώδεις δεν λαμβάνονται στα κυβερνητικά γραφεία αλλά μέσω της δημοψηφισματικής κάλπης. Ακολουθεί μια σύντομη αναφορά στην παγκόσμια συνταγματική πραγματικότητα.

Στην *Ελβετία*, το δημοψήφισμα καθιερώθηκε με το ισχύον και σήμερα Σύνταγμα του 1974. Η ελβετική συνταγματική ρύθμιση περιλαμβάνει το δημοψήφισμα στην πιο εξελιγμένη του μορφή σαν εθνικό, περιφερειακό και τοπικό¹⁸. Η διεξαγωγή του γίνεται με πρωτοβουλία του λαού (απαιτούνται 30.000 υπογραφές), ενώ ετησίως διεξάγονται πλήθος δημοψηφισμάτων.

Στη γειτονική *Ιταλία*, το δημοψήφισμα καθιερώνεται με το άρθρο 75 του Συντάγματος του 1948. Η δημοψηφισματική πρωτοβουλία ανήκει κι εδώ κυρίως στο λαό, (απαιτούνται 500.000 υπογραφές), ενώ δημοψήφισμα μπορεί να διεξαχθεί και με αίτηση πέντε Συμβουλίων. Ακόμα, στο άρθρο 138 καθιερώνεται συνταγματικό δημοψήφισμα.¹⁹

Στη *Γαλλία*, το άρθρο 11 του Συντάγματος του 1958 καθιερώνει το δημοψήφισμα²⁰. Τα εθνικά δημοψηφίσματα που έχουν διεξαχθεί κατά καιρούς ενεργοποιήθηκαν με την πρωτοβουλία της κυβέρνησης και σπάνια των πολιτών. Το παράδοξο είναι ότι στη Γαλλία έχει πραγματοποιηθεί και συνταγματικό δημοψήφισμα, αν και μη προβλεπόμενο²¹.

Στην *Αυστρία*, ο Ομοσπονδιακός συνταγματικός νόμος προβλέπει στο άρθρο 43 το δημοψήφισμα²², ενώ η χώρα προσέφυγε πρόσφατα στη διαδικασία αυτή για την είσοδο της στην Κοινότητα.

Στην *Γερμανία*, σύμφωνα με το άρθρο 20 § 2 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης, «όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό. Ασκούνται από το λαό με εκλογές και δημοψηφίσματα.»²³. Ακόμα στο άρθρο 29 ορίζεται: « Τα μέτρα για την

¹⁸ Μαυριά Κ.-Παντελή Αντ., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα , Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, σελ. 631 επ.

¹⁹ Μαυριά Κ.-Παντελή Αντ., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα , Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, σελ. 683 επ..

²⁰ Λύτρας Σ., Το δημοψήφισμα εις τα πλαίσια του άρθρου 11 του γαλλικού Συντάγματος του 1958, «Το Σύνταγμα», 1975, σελ. 782 επ..

²¹ Παντελής Αντώνης, Οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του 1986, Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Α-Α Λιβάνη, Αθήνα 1994, σελ. 195..

²² Αντωνίου Θ., Στοιχεία άμεσης δημοκρατίας στο αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975, Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1988, σελ.98

αναδιάρθρωση του Ομοσπονδιακού εδάφους λαμβάνονται με ομοσπονδιακό νόμο που χρειάζεται επικύρωση με δημοψήφισμα.²⁴

Η *Αγγλία*, χώρα με κοινοβουλευτική παράδοση, δεν έχει συνταγματική πρόβλεψη του δημοψηφίσματος. Εν τούτοις, έχει πραγματοποιηθεί δημοψήφισμα σχετικά με την παραμονή της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, το 1975. Τα πολιτικά κόμματα μη δυνάμενα να βρουν ικανοποιητική λύση στράφηκαν στην λαϊκή απόφαση²⁵.

Στις *Η.Π.Α.* εξάλλου γίνονται πολλά περιφερειακά δημοψηφίσματα με πρωτοβουλία τόσο των πολιτειακών αρχών όσο και των ίδιων των πολιτών.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, από τα προσφάτως διεξαχθέντα δημοψηφίσματα παγκοσμίως, παρουσιάζει το δημοψήφισμα που πραγματοποιήθηκε στη *Φινλανδία* που ως αντικείμενο είχε την είσοδο της χώρας στις Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο διεξήχθη και μέσω ταχυδρομείου²⁶.

ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Το δημοψήφισμα με την ουσιαστική έννοια του όρου, ως απόφαση δηλαδή του λαού για συγκεκριμένα κρίσιμα ζητήματα, δεν είναι κάτι άγνωστο για την Ελλάδα από τους αρχαίους ήδη χρόνους. Και βέβαια μια διαδικασία με τη σημερινή της μορφή δεν μπορεί να είναι νοητή για την εποχή εκείνη, ωστόσο η πρακτική της άμεσης απόφασης του λαού στη λαϊκή συνέλευση είναι γνωστή και συνήθης. Το δημοψήφισμα με τη σημερινή του μορφή, σαν μια διαδικασία μυστική σε περισσότερα εκλογικά τμήματα με τη χρήση ψηφοδελτίων είναι δημιούργημα των νεοτέρων χρόνων.

❖ *Αθήνα και Σπάρτη*

Στην Αρχαία Αθήνα το κύριο πολιτειακό όργανο είναι η εκκλησία του δήμου, η συνέλευση του λαού με άλλα λόγια στο οποίο ο λαός ασκούσε τα κυριαρχικά του δικαιώματα. Δικαίωμα συμμετοχής είχαν όλοι οι ελεύθεροι άνδρες από 18 ετών εκτός αν είχαν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα. Η εκκλησία του δήμου ήταν αρμόδια να αποφασίζει για κάθε σημαντικό θέμα με την ψήφιση νόμων και

²³ Μαυριά Κ.-Παντελή Αντ., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, σελ.642

²⁴ Αντωνίου Θ., Στοιχεία άμεσης δημοκρατίας στο αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975, Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1988, σελ.97-98

²⁵ Παντελής Αντώνης, Οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του 1986, Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Α-Α Λιβάνη, Αθήνα 1994, σελ. 179

²⁶ Φωτοπούλου Βάνα, Δημοψήφισμα : Αρκεί το άσπρο ή μαύρο, Ελευθεροτυπία 22/4/1996, σελ. 21

ψηφισμάτων. Κάθε Αθηναίος πολίτης είχε δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας και μπορούσε να προτείνει τροποποίηση νόμου.

Στην Σπάρτη η δημοκρατία εισήχθη πολύ νωρίτερα από ότι στην Αθήνα. Η Σπάρτη είχε άγραφο εθιμικό δίκαιο ενώ ο Θεσμός της βασιλείας είναι ιδιαίτερα αποδυναμωμένος. Η γερουσία από την άλλη είχε κυρίως δικαστικές αρμοδιότητες. Η λαϊκή συνέλευση, η Απέλλα, ήταν αρμόδια για την εκλογή γερόντων κι εφόρων και αποφάσιζε για κρίσιμα θέματα κυρίως στρατιωτικής φύσεως. Στην Απέλλα συμμετείχαν οι πολίτες Σπαρτιάτες άνω των 30 ετών που δεν είχαν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα.

❖ **Νεώτερη Ελλάδα**

Στην Ελλάδα, ο Θεσμός του δημοψηφίσματος δεν είναι άγνωστος. Εισάγεται μάλιστα ρητώς για πρώτη φορά στο Σύνταγμα της Δεύτερης Ελληνικής Δημοκρατίας του 1927, όπου στο άρθρο 125 § 5 προβλεπόταν: *«Η εθνική Συνέλευση δύναται να υποβάλλη την περί αναθεώρησης απόφασίν της εις Δημοψήφισμα, οπότε αι αναθεωρούμεναι διατάξεις τίθενται εις εφαρμογήν εάν εγκριθώσι παρά του λαού.»*²⁷. Με τη διάταξη αυτή καθιερωνόταν συνταγματικό δημοψήφισμα το οποίο ουδέποτε εφαρμόσθηκε.

Πάντως, από την ίδρυση του νέου Ελληνικού Κράτους ως σήμερα έχουν διεξαχθεί μόνο τρία δημοψηφίσματα, το 1924, το 1935 και το 1974 που πληρούν τα απαιτούμενα κριτήρια και τις τυπικές προϋποθέσεις. Ωστόσο, συνολικά πραγματοποιήθηκαν εννέα δημοψηφισματικές διαδικασίες (1862, 1920, 1924, 1926, 1935, 1946, 1968, 1973, 1974), κάθε μορφής και με αρκετές ιδιαιτερότητες. Αρκετά από τα δημοψηφίσματα αυτά χαρακτηρίστηκαν ως προσωπικά, ενώ στην πλειοψηφία τους δεν προβλέπονταν από τα εκάστοτε ισχύοντα Συντάγματα, αλλά η διεξαγωγή τους επιβαλλόταν από τις συνθήκες αναταραχής και διαμάχης που επικρατούσαν.

1) Το δημοψήφισμα του 1862

Το πρώτο δημοψήφισμα του νεοσυσταθέντος ελληνικού κράτους έλαβε χώρα το Νοέμβριο του 1862. Η επανάσταση που έγινε τη νύχτα της 10^{ης} προς 11^η Νοεμβρίου έθεσε τέλος στη δυναστεία του Όθωνος²⁸. Στη συνέχεια συντάχθηκε ψήφισμα που καταργούσε τη βασιλεία του Όθωνος και διόριζε προσωρινή κυβέρνηση με επικεφαλής το Δημήτριο Βούλγαρη. Στο ψήφισμα προβλεπόταν επίσης άμεση σύναξη της Συνταγματικής Εθνοσυνέλευσης «προς σύνταξιν Πολιτείας κι εκλογήν

²⁷ Μαυριά Κ.-Παντελή Αντ., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, σελ.142

²⁸ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 28

ηγεμόνος»²⁹. τελικά με νεώτερο Φήφισμα της 19^{ης} Νοεμβρίου 1968, κλήθηκε ο λαός να αποφανθεί με δημοψήφισμα για το πρόσωπο του βασιλιά.

Το δημοψήφισμα έγινε το τελευταίο δεκαήμερο του Νοεμβρίου σε όλους τους δήμους και τις κοινότητες της χώρας καθώς και στα Προξενεία, αφού δικαίωμα ψήφου είχαν και οι Έλληνες του εξωτερικού. Η ψηφοφορία ήταν μυστική και ψήφισαν όλοι οι Έλληνες άνδρες από 20 ετών και άνω³⁰.

Νικητής ανεδείχθη ο δευτερότοκος γιος της Βασίλισσας Βικτωρίας Αλφρέδος πανηγυρικά, συγκεντρώνοντας 230.016 ψήφους επί συνόλου 241.702 ψήφων, ενώ υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας ψήφισαν 93. Όμως ο πρίγκιπας Αλφρέδος ουδέποτε στέφθηκε βασιλιάς των Ελλήνων καθώς η Ρωσία και η Γαλλία, επικαλούμενες το πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830, έφεραν αντιρρήσεις και ανάγκασαν τον πρίγκιπα να μην αποδεχθεί το στέμμα. Αντ' αυτού συνεκλήθη η Β' Εθνοσυνέλευση³¹.

2) Η πρόταση του Αλ. Παπαναστασίου (1911)

Ο Αλ. Παπαναστασίου έκανε την πρώτη απόπειρα για συνταγματική καθιέρωση του θεσμού του δημοψηφίσματος κατά την αναθεωρητική διαδικασία του 1911. Συγκεκριμένα, η πρόταση τέθηκε κατά τη συζήτηση του άρθρου 107 του Συντάγματος του 1864 που ρύθμιζε την αναθεωρητική διαδικασία, στην συνεδρίαση της Β' Αναθεωρητικής Βουλής της 20^{ης} Μαΐου 1911. Σύμφωνα με την πρόταση του Παπαναστασίου έπρεπε κάθε μεταρρύθμιση να ακολουθείται από υποχρεωτικό δημοψήφισμα. Η πρόταση του τελικά δεν έγινε δεκτή³².

3) Το δημοψήφισμα του 1920

Ο εθνικός διχασμός της δεκαετίας του 1920 οδήγησε στο δημοψήφισμα για την επίλυση του πολιτειακού ζητήματος³³. Τον Οκτώβριο του 1920, ο βασιλιάς Αλέξανδρος πεθαίνει αιφνιδίως και για την προσωρινή άσκηση των καθηκόντων του ανωτάτου άρχοντα έχει εκλεγεί ο Ναύαρχος Π. Κουντουριώτης, ως αντιβασιλέας³⁴.

²⁹ Πετρίδης Παύλος, Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα 1844-1936, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 39

³⁰ Αλιβιζάτος Νίκος, Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, σελ. 76

³¹ Πετρίδης Παύλος, Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα 1844-1936, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 39-41

³² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα σελ. 333

³³ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα σελ. 332

³⁴ Αλιβιζάτος Νίκος, Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, σελ. 131

Στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, η αντιβενιζελική Ηνωμένη Αντιπολίτευση πέτυχε σημαντική νίκη κατακτώντας τις 251 από τις 369 έδρες. Ο Βενιζέλος, νικητής των Σεβρών και ηττημένος των εκλογών παραιτείται από την πρωθυπουργία κι αναχωρεί για το εξωτερικό, ενώ η κυβέρνηση Ράλλη που σχηματίστηκε, προκήρυξε στις 11 Νοεμβρίου δημοψήφισμα για την επάνοδο του Κωνσταντίνου. Το δημοψήφισμα έγινε στις 20 Νοεμβρίου 1920 κι εξελίχθηκε σε εκλογική παρωδία³⁵ καθώς 999.960 (99%) ψήφισαν υπέρ του Κωνσταντίνου κι εναντίον 10.383 (1%), πράγμα που σημαίνει είτε ότι και οι βενιζελικοί ψήφισαν υπέρ του Κωνσταντίνου, είτε ότι η δύναμη των βενιζελικών μειώθηκε σε τρεις εβδομάδες στο 1%.

Το συγκεκριμένο δημοψήφισμα δεν υπαγορευόταν από καμιά ανάγκη συνταγματική, αφού ο Κωνσταντίνος ουδέποτε είχε παραιτηθεί του θρόνου κι αποσκοπούσε στο να καλύψει την επιστροφή του στο θρόνο με την ευρύτερη λαϊκή συγκατάθεση³⁶. Κι εδώ παρατηρούμε έντονα προσωπικά στοιχεία με αποτέλεσμα να μην εντάσσουμε αυτή την δημοψηφισματική διαδικασία στην κατηγορία του καθαρού δημοψηφίσματος.

4) Η πρόταση Δ. Γούναρη (1921)

Το 1921 έγινε δεύτερη προσπάθεια συνταγματικής καθιέρωσης του θεσμού του δημοψηφίσματος με πρόταση του τότε πρωθυπουργού. Ο πρωθυπουργός Δ. Γούναρης ως πληρεξούσιος του νομού Αχαΐας και Ηλίδος κατέθεσε στη Γ' συντακτική συνέλευση την πρόταση του που περιελάμβανε αφενός προσθήκη του ειδικού άρθρου 68 και αντικατάσταση του άρθρου 108, του Συντάγματος του 1968.

5) Το δημοψήφισμα του 1924

Το δημοψήφισμα αυτό ουσιαστικά είναι το πρώτο που πραγματοποιήθηκε στο νεώτερο ελληνικό κράτος. Αποτελεί το πρώτο γνήσιο δημοψήφισμα από πλευράς τύπου και διαδικασίας και αφορά στη μεταβολή του πολιτεύματος από βασιλευόμενη σε αβασίλευτη δημοκρατία³⁷.

Μετά τη συνθήκη της Λωζάννης προκηρύχθηκαν εκλογές Συντακτικής Συνελεύσεως για τις 16 Δεκεμβρίου 1923, χωρίς τη συμμετοχή της φιλοβασιλικής «Ηνωμένης Αντιπολίτευσης» που είχε αρνηθεί να συμμετάσχει³⁸. Το αποτέλεσμα των εκλογών δεν ήταν καθόλου ευνοϊκό προς το θεσμό της βασιλείας κι έτσι ο

³⁵ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 333

³⁶ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΕ', σελ. 150

³⁷ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 334-335

³⁸ Αλιβιζάτος Νίκος, Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, σελ. 131

βασιλιάς Γεώργιος ο Β' αναγκάστηκε να αναχωρήσει από την Ελλάδα στις 19 Δεκεμβρίου του 1923. Η Δ' Συντακτική Συνέλευση των Ελλήνων συνήλθε στην Αθήνα στις 2 Ιανουαρίου 1924. Εν τω μεταξύ, είχε σχηματισθεί η κυβέρνηση Παπαναστασίου μετά από πρόταση της οποίας η Δ' Συντακτική Συνέλευση εξέδωσε ψήφισμα (στις 15 Μαρτίου 1924) που κήρυξε έκπτωτη τη δυναστεία των Γλύξμπουργκ. Ακόμα, αποφάσιζε τη σύνταξη της Ελλάδος σε δημοκρατία κοινοβουλευτικής μορφής υπό τον όρο της έγκρισης της απόφασης αυτής με δημοψήφισμα³⁹.

Το δημοψήφισμα πραγματοποιήθηκε στις 12 Απριλίου του 1924, και το αποτέλεσμα δικαίωνε την αβασίλευτη δημοκρατία. Συγκεκριμένα, το 69,95% των ψηφοφόρων τάχθηκε υπέρ της αβασίλευτης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ενώ μόλις 30,05% υπέρ της βασιλείας⁴⁰.

Στη συνέχεια η Συντακτική Συνέλευση με Ψήφισμα της 24^{ης} Μαΐου 1924, αποφάσισε ότι το ελληνικό κράτος φέρει το όνομα Ελληνική Δημοκρατία. Το λαϊκό κόμμα εντούτοις, το σημαντικότερο φιλοβασιλικό κόμμα, δεν αναγνώρισε τη Δημοκρατία παρά μόνο το 1932⁴¹.

6) Οι προτάσεις στην Δ' Συντακτική Συνέλευση (1925)

Στη Δ' Συντακτική Συνέλευση το θέμα της καθιέρωσης δημοψηφίσματος βρέθηκε πάλι στο προσκήνιο, αυτή τη φορά όμως προαιρετικού και νομοθετικού. Η πρόταση υποβλήθηκε από τον πληρεξούσιο Τροιζηνίας Γ. Δουζίνα, στη συνεδρίαση της 5^{ης} Φεβρουαρίου 1925.

Ο Αλ. Παπαναστασίου τάχθηκε υπέρ της θέσπισης συνταγματικού και υποχρεωτικού δημοψηφίσματος, ενώ ο Γ. Παπανδρέου εναντίον του. Ο τότε πρωθυπουργός Α. Μιχαλακόπουλος θεώρησε την εισαγωγή του θεσμού πρόωρη για την εποχή εκείνη⁴².

³⁹ Μάνεσης Αριστόβουλος, Ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Σάκκουλας Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 225

⁴⁰ Πετρίδης Παύλος, Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα 1844-1936, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 151

⁴¹ Αλιβιζάτος Νίκος, Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, σελ. 133

⁴² Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα σελ. 339

7) Ο Θ. Πάγκαλος Πρόεδρος της Δημοκρατίας(1926)

Στις 4 Ιανουαρίου 1926, μετά τη διάλυση της εθνοσυνέλευσης, ο Θ. Πάγκαλος προχώρησε στην επιβολή δικτατορικού καθεστώτος και στις 18 Μαρτίου 1926, μετά την παραίτηση του ναυάρχου Π. Κουντουριώτη από την προεδρία της Δημοκρατίας, εξέδωσε συντακτική πράξη προκήρυξης εκλογών για την ανάληψη της θέσης.

Οι «εκλογές» πραγματοποιήθηκαν τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου. Απέναντι στον Πάγκαλο συναγωνιζόταν ο καθηγητής της Νομικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Δεμερτζής αλλά τις εκλογές κέρδισε ο Θ. Πάγκαλος όπως ήταν αναμενόμενο.

Η διαδικασία αυτή αν κι έχει κοινά με το προσωπικό δημοψήφισμα στην ουσία πρόκειται για εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για διαδικαστική παρωδία.

8) Το δημοψήφισμα στο Σύνταγμα του 1927

Στο Σύνταγμα του 1927 καθιερώνεται για πρώτη φορά ρητώς ο θεσμός του δημοψηφίσματος. Στο άρθρο 125 § 5 καθιερώνεται το συνταγματικό δημοψήφισμα που μπορεί να αφορά την αναθεώρηση μόνο των μη θεμελιωδών διατάξεων που μπορούν να αναθεωρηθούν. Το Σύνταγμα του 1927 καθιερώνει δύο στάδια δημοψηφισματικής διαδικασίας. Σε πρώτο στάδιο η πρόταση αναθεώρησης έπρεπε να ψηφιστεί από τη βουλή και τη γερουσία και μετά από τρεις μήνες σε ένα δεύτερο στάδιο έπρεπε να ψηφιστεί από την εθνική συνέλευση, δηλαδή τα δύο νομοθετικά σώματα σε κοινή συνεδρίαση.

Στη συνέχεια, αναλόγως της κρίσης της εθνικής συνέλευσης η πρόταση αναθεώρησης θα μπορούσε να τεθεί στην κρίση του λαού μέσω δημοψηφίσματος. Καθιερώνεται λοιπόν το προαιρετικό συνταγματικό δημοψήφισμα το οποίο μάλιστα είναι εγκριτικό του αναθεωρητικού έργου της συνέλευσης, της οποίας κι έπεται. Τέλος, η απόφαση του λαού προβλεπόταν ως δεσμευτική, καθιερώνοντας έτσι ένα αποφασιστικό, εγκριτικό, προαιρετικό, συνταγματικό δημοψήφισμα⁴³.

⁴³ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ.339-341

9) Το δημοψήφισμα του 1935

Αντικείμενο και του δημοψηφίσματος αυτού είναι το πολιτειακό. Μετά το αποτυχημένο κίνημα των βενιζελικών το Μάρτιο του 1935, εντάθηκαν οι διαδικασίες για επιστροφή στη βασιλευόμενη δημοκρατία⁴⁴.

Στις 9 Ιουνίου 1935 πραγματοποιήθηκαν εκλογές για ανάδειξη Εθνικής Συνέλευσης, από τις οποίες απείχαν τα δημοκρατικά σώματα. Η Ε' Εθνική Συνέλευση των Ελλήνων, που συνήλθε την 1^η Ιουνίου 1935, αποφάσισε με το Ψήφισμα της 10^{ης} Ιουλίου του ίδιου έτους, τη διενέργεια δημοψηφίσματος για την διατήρηση του υφιστάμενου πολιτεύματος και την καθιέρωση της βασιλευόμενης δημοκρατίας⁴⁵. Το δημοψήφισμα έπρεπε να διενεργηθεί μέχρι τις 15 Νοεμβρίου 1935, αλλά στις 10 Οκτωβρίου 1935 πραγματοποιήθηκε πραξικόπημα με αρχηγό τον Αλ. Παπάγο προς άμεση επαναφορά της βασιλείας. Τότε, ο Πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης, ο πρωθυπουργός και η πλειοψηφία των πληρεξουσίων αποχώρησαν και η μειοψηφία των φιλοβασιλικών εξέδωσε Ψήφισμα που αποφάσισε την κατάργηση του πολιτεύματος της αβασίλευτης δημοκρατίας και τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος την 3^η Νοεμβρίου 1935⁴⁶.

Με τους βενιζελικούς ηγέτες εξόριστους και τους οπαδούς της αβασίλευτης δημοκρατίας διωκόμενους το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος ήταν εξ' αρχής προκαθορισμένο με αποτέλεσμα η δημοψηφισματική διαδικασία να εξελιχθεί σε παρωδία. Η βασιλεία συγκέντρωσε το 97,88% των ψήφων και η δημοκρατία μόλις το 2,12%⁴⁷.

10) Το δημοψήφισμα του 1946

Μετά την απελευθέρωση τίθεται για μια ακόμη φορά πολιτειακό θέμα για την επίλυση του οποίου χρησιμοποιείται το δημοψήφισμα⁴⁸. Στη παρούσα φάση το Σύνταγμα του 1864/1911 λειτουργούσε υποτυπωδώς, καθώς οι κυβερνήτες ασκούσαν συντακτική εξουσία με την έκδοση πληθώρας «συντακτικών πράξεων» με περιεχόμενο αντισυνταγματικό. Επίσης, ελλείπει Βουλή, ασκούσαν και νομοθετική εξουσία, υπό τύπον «αναγκαστικού νόμου»⁴⁹.

⁴⁴ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ.341

⁴⁵ Μάνεσης Αριστόβουλος, Ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Σάκκουλας Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 237

⁴⁶ Πετρίδης Παύλος, Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα 1844-1936, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 188

⁴⁷ Αλιβιζάτος Νίκος, Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, σελ.158

⁴⁸ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 343

⁴⁹ Μάνεσης Αριστόβουλος, Ελληνική συνταγματική ιστορία, Εκδόσεις Σάκκουλας Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 244

Για το εκκρεμές πολιτειακό ζήτημα ακολουθήθηκε μια ανάστροφη πορεία. Αντί δηλαδή να προηγηθεί δημοψήφισμα διενεργήθηκαν εκλογές για την ανάδειξη αναθεωρητικής Βουλής και στη συνέχεια δημοψήφισμα. Ειδικότερα, η Αναθεωρητική Βουλή που αναδείχθηκε από τις εκλογές στη σύνοδό της αποφάσισε ότι δεν τίθεται πολιτειακό ζήτημα παρά μόνο θέμα επιστροφής του βασιλέως. Εξέδωσε λοιπόν Ψήφισμα στις 27 Ιουνίου 1946 με το οποίο προκηρύχθηκε δημοψήφισμα για την επάνοδο του Γεωργίου Β' στην Ελλάδα. Πάντως, διευκρινίσθηκε από τον τότε πρωθυπουργό κ. Τσαλδάρη ότι ενδεχόμενη αντίθετη ψήφος στην επάνοδο του βασιλέως θα εσήμαινε και κατάργηση της Βασιλείας.

Με το δημοψήφισμα που διενεργήθηκε την 1^η Σεπτεμβρίου 1946 αποφασίσθηκε η επάνοδος του Γεωργίου Β' (68,41% υπέρ και 31,59% κατά). Στο δημοψήφισμα έλαβαν μέρος όλες οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας και, παρά τις καταγγελίες κάποιων για τον τρόπο διεξαγωγής του, όλοι το αναγνώρισαν⁵⁰.

11) Το δημοψήφισμα του 1968

Την 21^η Απριλίου 1967 πραγματοποιήθηκε πραξικόπημα το οποίο κατέλυσε την κοινοβουλευτική δημοκρατία κι επέβαλε δικτατορία⁵¹. Το «βασιλικό κίνημα» του Δεκεμβρίου του 1967 εναντίον της δικτατορίας απέτυχε αλλά η δικτατορία δεν προχώρησε στην κατάργηση της βασιλείας. Αντίθετα, ο Παπαδόπουλος και οι συν αυτό θέλησαν να δώσουν μια συνταγματική επίφαση στο καθεστώς. Για το λόγο αυτό συνέταξαν νέο Σύνταγμα στο οποίο οριζόταν ως πολίτευμα η βασιλευόμενη δημοκρατία⁵², κατά το πρότυπο του Συντάγματος του 1952.

Το Σύνταγμα αυτό τέθηκε στην κρίση του λαού με δημοψήφισμα που διενεργήθηκε στις 29 Σεπτεμβρίου 1968. Ένα «ανεκδιήγητο» δημοψήφισμα στο οποίο το νέο σύνταγμα έλαβε το 91,87% των ψήφων ενώ όχι ψήφισε μόνο το 7,76%. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι πολιτικοί που βρίσκονταν υπό περιορισμό αφέθηκαν ελεύθεροι για να «μπορέσουν να εκφράσουν τις απόψεις των με πολιτικές δηλώσεις για το νέο Σύνταγμα».

12) Το Δημοψήφισμα του 1973

Η ρήξη του αυταρχικού καθεστώτος της 21^{ης} Απριλίου 1967 με το Βασιλιά Κωνσταντίνο είχε ήδη επέλθει με την απόπειρα ανατροπής του δικτατορικού καθεστώτος τον Δεκέμβρη του 1967. η σύγκρουση όμως ανανεώθηκε με το κίνημα

⁵⁰ Καλτσόγια-Τουρναβίτη Νίκη, Προβληματική της σύγχρονης ελληνικής συνταγματικής ιστορίας 1935-1975 (Προσπάθεια οριοθέτησης). Αθήνα 1981, σελ. 136

⁵¹ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα σελ.345

⁵² Άρθρο 2 § 1, Μαυριά Κ.-Παντελή Αντ., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, σελ. 218

του πολεμικού ναυτικού τον Μάιο του 1978 κατά του καθεστώτος⁵³. Ο Παπαδόπουλος τότε τήρησε σκληρή στάση απέναντι στο Βασιλιά αφού τον εκθρόνισε και προχώρησε στην εγκαθίδρυση Προεδρικής Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας με Συντακτική Πράξη την 1^η Ιουνίου 1973. Η συνταγματική αυτή αλλαγή τέθηκε στην κρίση του λαού με νέο δημοψήφισμα

Το δημοψήφισμα αυτό, που διενεργήθηκε στις 20 Ιουλίου 1973, ήταν ως ένα σημείο διαβλητό. Το γεγονός όμως ότι όλα τα κόμματα είχαν ταχθεί δημόσια κατά της βασιλείας δείχνει ότι ως ένα βαθμό εκφράζει τη βούληση του λαού. Υπέρ της δημοκρατίας ψήφισε το 78,45% και κατά το 21,6%, δείχνοντας ότι η βασιλεία ήταν καταδικασμένη στη συνείδηση του ελληνικού λαού.

13) Το δημοψήφισμα του 1974

Το 1974 η Δικτατορία αρχίζει να εκφυλίζεται και στη συνέχεια καταρρέει. Μετά το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου στην Κύπρο και την εισβολή των Τούρκων στο νησί, δέχεται το τελικό χτύπημα. Στις 23 Ιουλίου 1974, το δικτατορικό καθεστώς απομακρύνεται και σχηματίζεται κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Η νέα κυβέρνηση προχώρησε αμέσως στην προσωρινή ρύθμιση με συντακτική πράξη, του

συνταγματικού καθεστώτος της χώρας. Στη συνέχεια το δημοψήφισμα χρησιμοποιήθηκε για την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης και τον καθορισμό του πολιτεύματος⁵⁴.

Ειδικότερα, στις 17 Νοεμβρίου 1974 διενεργήθηκαν εκλογές στις οποίες έλαβαν μέρος 8 κομματικοί σχηματισμοί εκ των οποίων οι 4 εκπροσωπήθηκαν στην Αναθεωρητική Βουλή⁵⁵ που προέκυψε από τις εκλογικές διαδικασίες. Η Βουλή, η «Ε Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων», επεξεργάστηκε και ψήφισε το Σύνταγμα του 1975⁵⁶.

Με το υπ' αριθμόν 84 Προεδρικό Διάταγμα της 22ας Νοεμβρίου 1974, προκηρύχθηκε δημοψήφισμα με αντικείμενο το πολιτειακό ζήτημα, για τις 8 Δεκεμβρίου 1974. Τα αποτελέσματα της δημοψηφισματικής διαδικασίας, που διενεργήθηκε κατά τρόπο αδιάβλητο, ήταν 69,18% υπέρ της αβασίλευτης μορφής του Πολιτεύματος και 30,82% κατά.

Με βάση τα αποτελέσματα αυτά το πολίτευμα της Ελλάδας όπως καθιερώνεται στο Σύνταγμα του 1975 είναι η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Πρόκειται για το μοναδικό δημοψήφισμα της νεώτερης συνταγματικής ιστορίας που δεν

⁵³ Καλτσόγια-Τουρναβίτη Νίκη, Προβληματική της σύγχρονης ελληνικής συνταγματικής ιστορίας 1935-1975 (Προσπάθεια οριοθέτησης). Αθήνα 1981, σελ. 197

⁵⁴ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 349-350

⁵⁵ Καλτσόγια-Τουρναβίτη Νίκη, Προβληματική της σύγχρονης ελληνικής συνταγματικής ιστορίας 1935-1975 (Προσπάθεια οριοθέτησης). Αθήνα 1981, σελ. 231

⁵⁶ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 351

αμφισβητήθηκε και δεν υπήρξαν καταγγελίες κατά της διαδικασίας διεξαγωγής του και κατά του αποτελέσματός του.⁵⁷

Άρθρο 44 §2 Συντάγματος 1975/1986/2001

Η διάταξη του Συντάγματος του 1975, (άρθρο 44 §2) που αφορά το δημοψήφισμα τροποποιήθηκε με την αναθεώρηση του 1986. Με την πρόταση αναθεώρησης που κατέθεσαν 161 βουλευτές του ΠΑΣΟΚ στην Δ' Σύνοδο της Γ' περιόδου της Βουλής και ψηφίστηκε από τη Βουλή αυτή στις συνεδριάσεις ΡΚ' και ΡΛ' επανήλθε στο άρθρο 44 § 2 η ρύθμιση που προβλεπόταν στο Κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος του 1975, δηλαδή : « *Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται να προκηρύσσει δια διατάγματος εκδιδόμενου προτάσει του Υπουργικού Συμβουλίου την διεξαγωγή δημοψηφίσματος επί κρίσιμων εθνικών ζητημάτων.*». Στο δεύτερο εδάφιο όριζε ότι : « *Διεξαγωγή δημοψηφίσματος δεν επιτρέπεται, δια θέματα υπαγόμενα εις την αποφασιστική αρμοδιότητα της Βουλής*»⁵⁸. Η προτασόμενη αυτή ρύθμιση δεν μοιάζει ιδιαίτερα με την ρύθμιση που τελικά υιοθετήθηκε από την Αναθεωρητική Βουλή, στο αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1986, η οποία καθιέρωσε στο άρθρο 44_§2 τρεις βασικές καινοτομίες, που ισχύουν και μετά την αναθεώρηση του 2001.

Αρχικά διεύρυνε το αντικείμενο του δημοψηφίσματος. Ειδικότερα, ενώ το Σύνταγμα του 1975 προέβλεπε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για «κρίσιμα εθνικά θέματα» το αναθεωρημένο κείμενο προβλέπει δημοψήφισμα και για «ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα»⁵⁹.

Ακόμα, με την αναθεώρηση τίθενται περισσότεροι περιορισμοί για τη προσφυγή στη δημοψηφισματική διαδικασία. Ενώ το Σύνταγμα του '75 προέβλεπε απαγόρευση προσφυγής σε δημοψήφισμα από τον προσωρινό πρόεδρο της Δημοκρατίας ο περιορισμός αυτός δεν διενεργήθηκε στην αναθεώρηση. Επομένως, ο αναπληρωτής Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορεί να προχωρήσει στη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για κρίσιμα εθνικά θέματα όπως ίσχυε στο προηγούμενο Σύνταγμα αλλά ούτε και για σοβαρά κοινωνικά θέματα

Τέλος, η αναθεώρηση εισήγαγε το διαχωρισμό της απόφασης για τη διενέργεια από τη πράξη της προκήρυξής του. Στο Σύνταγμα του '75, η απόφαση και το προεδρικό διάταγμα της προκήρυξης ήταν πράξη ενιαία. Τώρα, η απόφαση για τη διενέργεια του δημοψηφίσματος λαμβάνεται από τη Βουλή αποκλειστικά, ενώ η προκήρυξη έχει ανατεθεί στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας⁶⁰.

⁵⁷ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα σελ. 352

⁵⁸ Μάνεση Αριστόβουλος ς, Η Συνταγματική Αναθεώρηση του 1986, Εκδόσεις Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 86

⁵⁹ Βολουδάκης Κ Βαγγέλης, Ο θεσμός του δημοψηφίσματος μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1995, σελ. 31

⁶⁰ Βολουδάκης Κ Βαγγέλης, Ο θεσμός του δημοψηφίσματος μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1995, σελ. 50-55

Η ισχύουσα λοιπόν συνταγματική ρύθμιση του άρθρου 44 §2 έχει ως εξής⁶¹:

2. Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας προκηρύσσει με διάταγμα δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, ύστερα από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου.

Δημοψήφισμα προκηρύσσεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με διάταγμα και για ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά, εφόσον αυτό αποφασιστεί από τα τρία πέμπτα του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση των δύο πέμπτων του συνόλου και όπως ορίζουν ο Κανονισμός της Βουλής και νόμος για την εφαρμογή της παραγράφου αυτής. Δεν εισάγονται κατά την ίδια περίοδο της Βουλής περισσότερες από δύο προτάσεις δημοψηφίσματος για νομοσχέδιο.

Το ίδιο το κείμενο του Συντάγματος προχωρεί σε παραπομπή σε νόμο για την εφαρμογή της διατάξεως αυτής. Ο νόμος αυτός είναι ο νόμος 350/1976 «Περί τρόπου διεξαγωγής των κατά το Σύνταγμα προκηρυσσομένων δημοψηφισμάτων». Ο νόμος αυτός περιέχει ρυθμίσεις σχετικά με τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας, τους εκλογείς και τους εκλογικούς καταλόγους καθώς για τον έλεγχο του κύρους του αποτελέσματος της δημοψηφισματικής διαδικασίας⁶².

Το Σύνταγμα του 1975 εισήγαγε το θεσμό του δημοψηφίσματος ως προαιρετικού (άρθρ. 44 §2 : « Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται δια διατάγματος να προκηρύττει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος επί κρίσιμων εθνικών ζητημάτων.»). Μετά την αναθεώρηση ο χαρακτήρας του δημοψηφίσματος καθιερώθηκε ως αποφασιστικός⁶³.

α) Διεξαγωγή δημοψηφίσματος για κρίσιμο εθνικό θέμα μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου και απόφαση της Βουλής (άρθρο 115 του Κανονισμού της Βουλής)⁶⁴

⁶¹ Ινστιτούτο συνταγματικών ερευνών, Το Σύνταγμα της Ελλάδος και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2001

⁶² Παραράς Ι. Πέτρος, Σύνταγμα 1975- Corpus I, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήναι-Κομοτηνή 1982

⁶³ Μαυριάς Γ. Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα σελ. 392-393

⁶⁴ Βενιζέλος Β. Ευάγγελος Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι, Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 267

Σύμφωνα με το Κανονισμό, η πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου κατατίθεται στη Βουλή, τυπώνεται και διανέμεται στους βουλευτές κι εγγράφεται κατά προτεραιότητα στην ημερήσια διάταξη. Η πρόταση πρέπει να αναφέρει το εθνικό θέμα για το οποίο ζητείται η διεξαγωγή δημοψηφίσματος, την προθεσμία διεξαγωγής καθώς και τα ερωτήματα στα οποία καλείται να απαντήσει ο λαός.

Η ψηφοφορία για την αποδοχή με απόλυτη πλειοψηφία ή μη αποδοχή της πράξης είναι ονομαστική και αφορά το κείμενο την πρότασης έτσι όπως ακριβώς έχει κατατεθεί. Η απόφαση που αποδέχεται την πρόταση πρέπει να δημοσιευθεί με παραγγελία του Προέδρου της Δημοκρατίας εντός δέκα ημερών στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

β) Διεξαγωγή δημοψηφίσματος για ψηφισμένο νομοσχέδιο που ρυθμίζει σοβαρό κοινωνικό ζήτημα μετά από πρόταση Βουλευτών και απόφαση της Βουλής (άρθρο 116 του Κανονισμού της Βουλής)

Η πρόταση για τη διεξαγωγή αυτού του είδους δημοψηφίσματος προέρχεται από τα δύο πέμπτα των Βουλευτών και κατατίθεται στη Βουλή, τυπώνεται, διανέμεται στους Βουλευτές κι εγγράφεται κατά προτεραιότητα στην ημερήσια διάταξη. Πρέπει βεβαίως να αναφέρεται το συγκεκριμένο νομοσχέδιο για το οποίο ζητείται δημοψήφισμα.

Η ψηφοφορία όπως και στην προηγούμενη περίπτωση είναι ονομαστική και η πρόταση πρέπει να γίνει αποδεκτή από τα τρία πέμπτα του όλου αριθμού των Βουλευτών. Η θετική απόφαση πρέπει να περιέχει με σαφήνεια τα ερωτήματα που θα τεθούν στο λαό και να αναφέρει την προθεσμία διενέργειας του δημοψηφίσματος. Η απόφαση που αποδέχεται την πρόταση πρέπει να δημοσιευθεί με παραγγελία του Προέδρου της Δημοκρατίας εντός δέκα ημερών στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η προκήρυξη του δημοψηφίσματος γίνεται με προεδρικό διάταγμα που προσυπογράφει ο Πρόεδρος της Βουλής⁶⁵.

Βλέπουμε λοιπόν ότι στη νέα αυτή διάταξη ο συνταγματικός νομοθέτης καθιερώνει δύο είδη δημοψηφίσματος το εθνικό και το κοινωνικό. Επίσης, ως προς τη δημοψηφισματική πρωτοβουλία, ενώ στο Σύνταγμα του 1975 αυτή ανήκει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, στο ισχύον Σύνταγμα ανήκει στη Βουλή σε κάθε περίπτωση ανεξάρτητα από την πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου⁶⁶.

Το δημοψήφισμα που καθιερώνεται με την αναθεώρηση του 1986 είναι το κυβερνητικό δημοψήφισμα υπό την έννοια που αναλύεται ανωτέρω. Ως προς το νομικό χαρακτήρα του εθνικού δημοψηφίσματος που προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο, πολλές απόψεις έχουν διατυπωθεί. Ωστόσο, ορθότερο είναι να υιοθετήσουμε την άποψη περί αποφασιστικού-δεσμευτικού χαρακτήρα. Αποφασιστικό άλλωστε

⁶⁵ Μαυριάς Γ. Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 394, 395

⁶⁶ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 361

χαρακτηρίζεται και το κοινωνικό δημοψήφισμα, χαρακτηρισμός που προκύπτει από την ένταξή του στην κοινοβουλευτική διαδικασία. Ακριβώς όμως για το λόγο αυτό το κοινωνικό δημοψήφισμα του δευτέρου εδαφίου, δεν μπορεί παρά να είναι μη αυτοτελές.⁶⁷

Στη χώρα μας πάντως το δημοψήφισμα αντιμετωπίζεται με αρκετή δυσπιστία από τον πολιτικό κόσμο. Βέβαια ο θεσμός αυτός έχει κακοποιηθεί αρκετά στην Ελλάδα από τις εξωσυνταγματικές χρήσεις του για προσωπικά και κυρίως πολιτειακά συμφέροντα. Από το 1975, οπότε εισήχθη ο θεσμός του δημοψηφίσματος μέχρι σήμερα πολύ συχνά τέθηκε θέμα διεξαγωγής δημοψηφίσματος. Κρίσιμα θέματα για τα οποία το δημοψήφισμα βρέθηκε στο κέντρο της επικαιρότητας ήταν οι αμερικανικές βάσεις, ο καθορισμός των σχέσεων Ελλάδος και ΝΑΤΟ, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκές Κοινότητες, το ζήτημα των 12 μιλίων, το ζήτημα των Σκοπίων κ.λπ.. Ωστόσο, ποτέ δεν ακολουθήθηκε η λύση αυτή. Ο ελληνικός λαός ουδέποτε κλήθηκε να αποφανθεί περί του θέματος.

Η μη ενεργοποίηση του δημοψηφίσματος ιδίως μετά τη ρητή κατοχύρωσή του το 1975 δείχνει πόσο ανεπαρκές είναι το κυβερνητικό δημοψήφισμα για να λειτουργήσουν στοιχεία άμεσης δημοκρατίας στο σημερινό σύστημα. Προτείνεται ως αναγκαία η διαμόρφωση αντιπολιτευτικού δημοψηφίσματος καθώς και η εισαγωγή δημοψηφίσματος με πρωτοβουλία πολιτών.⁶⁸

⁶⁷ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 362, 382

⁶⁸ Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ, Ν. Σάκκουλα σελ. 398

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η σημασία καθώς και η αναγκαιότητα του Θεσμού στην σύγχρονη πραγματικότητα είναι αναμφισβήτητη. Με τη δημοψηφισματική διαδικασία εκφράζεται η ευρεία συναίνεση του λαού και δημιουργείται πολιτική σταθερότητα.

Είναι αλήθεια, πως η ισχύουσα στο Ελληνικό Σύνταγμα διάταξη δεν κρίνεται επαρκής, καθώς αντί να διευκολύνεται, δυσχεραίνεται η διαδικασία προσφυγής στο Θεσμό, με αποτέλεσμα να έχει περιπέσει σε αχρηστία στις μέρες μας. Η ευθύνη της απόφασης για τη διενέργεια δημοψηφίσματος είναι ιδιαιτέρως βαριά, ιδίως όταν πέφτει στους ώμους της κυβέρνησης, όπως ορίζει το ισχύον Σύνταγμα, λόγω ενδεχόμενου πολιτικού κόστους. Η κατάσταση αυτή έχει ως αποτέλεσμα το δισταγμό της κυβέρνησης να προσφεύγει σε δημοψήφισμα. Για το λόγο αυτό η δημοψηφισματική πρωτοβουλία θα έπρεπε να μπορεί να ασκείται από την κυβέρνηση, από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, από τη Βουλή, από τα πολιτικά κόμματα μεμονωμένα και κυρίως από το εκλογικό σώμα.

Η απαίτηση για την εισαγωγή, στη ρύθμιση του δημοψηφίσματος, της δημοψηφισματικής πρωτοβουλίας των πολιτών αποτελεί πλέον αναγκαιότητα. Αναγκαιότητα που πηγάζει από τη μη ενεργοποίηση του Θεσμού από το 1974, παρά την ύπαρξη αιτήματος προσφυγής σε δημοψήφισμα για την επίλυση κρίσιμων ζητημάτων. Αυτό είναι το παράδοξο σε μια χώρα που ήταν δημιουργός και τροφός της άμεσης δημοκρατίας, για μια χώρα που κατέφυγε στο δημοψήφισμα όταν δεν ήταν συνταγματικά προβλεπόμενο, αλλά διστάζει να προχωρήσει σε αυτό όταν προβλέπεται από το Σύνταγμα.

Επομένως, κρίνεται απαραίτητη μια αναθεώρηση της διάταξης που θα αποδίδει τη δημοψηφισματική πρωτοβουλία στο λαό, ο οποίος δε θα είναι μόνο αποδέκτης του ερωτήματος αλλά θα μπορεί να το θέτει ο ίδιος διαμορφώνοντας τα ζητήματα που τον απασχολούν κι απαντώντας σε αυτά πραγματώνοντας τη Δημοκρατία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλιβιζάτος Κ. Νίκος, Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, Τεύχος Α' 1821-1941 Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1981

Αντωνίου Θεοδώρα, στοιχεία άμεσης δημοκρατίας στο αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975 (Από την Αντιπροσώπευση στην Ταυτότητα), Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1988

Βενιζέλος Β. Ευάγγελος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι, Εκδόσεις Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1991

Βολουδάκης Κ. Βαγγέλης, Ο θεσμός του δημοψηφίσματος μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1995

Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Η δομή και η λειτουργία της σύγχρονης δημοκρατίας ,Αθήνα 1997

Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Το δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2003

Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Γενική Συνταγματική Θεωρία Τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2004

Εκδοτικής Αθηνών, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΕ', Αθήνα 1978

Καλτσόγια-Τουρναβίτη Νίκη, Προβληματική της σύγχρονης Ελληνικής Συνταγματικής Ιστορίας 1935-1975 (Προσπάθεια οριοθέτησης), Αθήνα 1981

Λύτρας Σ., το Δημοψήφισμα εις τα πλαίσια του άρθρου 11 του γαλλικού συντάγματος 1958, «Το Σύνταγμα», 1975

Μάνεσης Αριστόβουλος, Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986 (Μια κριτική αποτίμηση της νομικοπολιτικής σημασίας της), Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986

Μαυριάς Γ. Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2004

Μαυριάς Κ.-Παντελής Αντ., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα, Έκδοση 2^η , Αθήνα-Κομοτηνή 1990

Παντελής Αντ., Οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του 1986, Εκδόσεις Νέα Σύνορα Α-Α.Λιβάνη, Αθήνα 1986

Παραράς Ι. Πέτρος, Σύνταγμα 1975- Corpus I, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1982